

Reflexív terek

Szerkesztette Szabó Szilvia

Színház, küzdj és bízva bízzál...

Az ember tragédiája az Újvidéki Színházban

Vannak előadások, amelyek megtekintése után nehéz megszólalni, a gondolatokat papírra vetni pedig még inkább. Az Újvidéki Színház legújabb, *Az ember tragédiája* című produkciója is ilyen. Noha rögtön az elején le kell szögeznem, nem azért, mert annyira magával ragadná a nézőt vagy valósággal letaglózna erőteljes energiaáramlásával a művészetbefogadót. Inkább csak azért, mert nehéz egyértelmű választ adni a minőségét firtató kérdésekre, márpedig az előadások többsége esetében erről szólnak a folyosói beszélgetések.

Amikor egy színház úgy dönt, színre viszi, feldolgozza *Az ember tragédiáját*, értelemszerűen óriási kockázatot vállal. Egyrészt azért, mert az évtizedek, sőt, évszázadok során keletkezett számtalan feldolgozás rendkívül gazdag összehasonlítási lehetőséget kínál, esetenként szinte akaratlanul is összehasonlításra kényszeríti a nézőt, másrészt azért, mert az ekkora művészettörténeti jelentőséggel bíró klasszikusok esetében a nézők többsége prekonceptciókkal ül be a színházi nézőtérre, akár akarja, akár nem. Így voltam ezzel én is, bár szerettem volna valami újszerűt, valami lehengerlő élményt kapni. Az újszerűséget megkaptam, a lehengerlőség sajnos elmaradt.

Kétségtelen, hogy mindig érdekes eredmények születnek akkor, amikor egy klasszikus irodalmi alkotást, mint amilyen Madách Imre műve, egy más anyanyelven gondolkodó, más kulturális és társadalmi közegből származó, máshonnan, máshogyan építkező és más művészi látásmóddal rendelkező rendező állít színpadra, ráadásul, ha mindezt olyan közönség számára teszi, amely az íróival azonos nyelvi és kulturális hagyományokat tudhat magáénak, az további pikantériát ad a dolognak – pozitív és negatív értelemben egyaránt. Evidens, hogy mást lát *Az ember tragédiájában* egy angol, egy német, egy szerb és egy magyar – másként értelmezi, másként

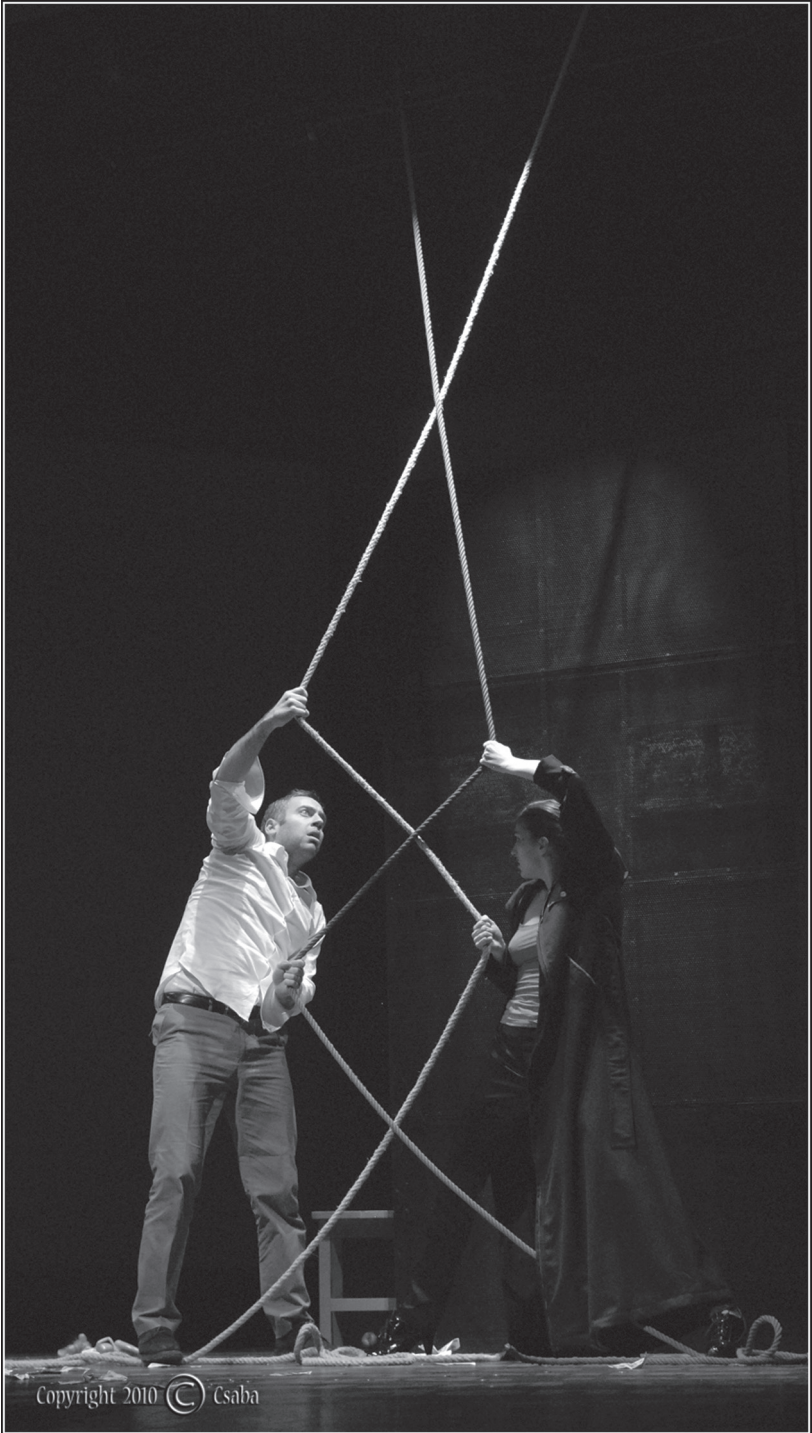
is interpretálja. Talán ez az, ahol számomra először elcsúszott a dolog. Talán éppen a preconcepciók miatt. Bár azt hiszem, azok körében, akiknek nincsenek ilyenek, akik soha nem olvasták Madách művét, soha nem láttak egyetlen színpadi feldolgozást sem, az előadás minden bizonnyal nagy sikert arat majd – talán mindez a hazai vendég- és fesztiválszereplések alkalmával is megvalósul majd. Bízom benne, hogy így lesz, pontosabban szurkolok azért, hogy így legyen!

Visszatérve az eredeti műre, abban – mint az köztudott – az író a világtörténelem kiemelt momentumain viszi végig hősét, aki számára bebizonyosodik, hogy az emberiség kiemelkedő alakjai új meg új eszmékkel folyamatosan az emberiség tökéletesedéséért küzdenek, mindhiába, ugyanis mindegyik eszme, és ezáltal az emberiség is, bukásra ítéltetett. Mindezzel párhuzamosan Lucifernek már az első csatáját is siker koronázza a Földön, hiszen az embert – kíváncsiságát kihasználva – sikerül meggyőznie arról, hogy szakítson a tiltott gyümölcsből. Lucifer további célja az ember kudarcának bizonyítása, amihez kiváló eszköz az ideálokkal teli emberpárt kiábrándítani önmagukból. Álmodást küld a jövőjüket firtató Ádám és Éva szemére, hogy meggyőzze őket, az ember bukásra ítélt teremtmény. A küldött álm azonban az emberiség valódi történelme. Az álmából felébredt Ádám és Lucifer vitája során Ádám a szabad akaratra hivatkozik: csak tőle függ, hogy életét másképpen irányítsa. Lucifer ellenérvei lefegyverzők: az egyén ugyan szabad, de az egész táj determinált, meghatározott törvények eszköze. Ádám kétségbeesésében úgy dönt, inkább eldobja magától az életet, ám a gyermekük megfoganá-

sát követően mégis vállalja a küzdelmet, amit az egyes ember és az egész emberiség sorsának beteljesítése jelent.

Az Újvidéki Színház előadásának alkotói, a rendező, Kokan Mladenović és a dramaturg, Gyarmati Kata igyekeztek a madáchi szellemiséget megtartva újraértelmezni a tragédia szövegét is. Kompromisszum született, a költészet és beszéd olyan ötvözetét hozták létre, ami lehetővé teszi azt, hogy a ma perspektívájából tekintsünk a mű alaptörténetére, illetve mindarra, ami megmaradt belőle. A rendezőnek ugyanis szemmel láthatóan az volt a célja, hogy valami újszerűt, valami mást alkosson. A történet az előadás esetében is többé-kevésbé követi az elárult eszmék fejlődését, amelyeknek a haladást kellett volna elhozniuk az emberiség számára, de valójában csak boldogtalanná és az elárult elvárások halmazává tették azt. Ezeket a dolgokat próbálta meg tehát mai perspektívából láttatni az alkotói gárda, azaz a ma emberének nézőpontjából visszatekinteni ezekre a jelenségekre, önmagunkból, a saját csalódásainkból táplálkozva, minél inkább leegyszerűsítve az egyébként rendkívül összetett történetet, aminek bemutatása mindenkor próbára teszi az alkotókat, köztük a színészeket (is).

A színészi alakítások tekintetében csupán a Lucifert alakító Elor Emina az, akit bármiféle – vagy jelen esetben inkább mindenféle – dicséret, pozitív jelző megilleshet. Árnyalt szerepformálásával, erőteljes színpadi jelenlétével megmenti az előadást. Különösen jók a váltásai, amikkel a különféle színek változásai során operál, de Luciferjében izgalmas karakterfejlődést, személyiségváltozást is megfigyelhet a néző, ami mostanában sajnos a profi színházak előadásaiban egyre ritkábban lelhető fel. De egy nagy baja azért mégis van Lucifernek: nem engedi, hogy olykor más(ok)ra is odafigyeljünk. Erőteljes személyiségjegyeivel magával ragadja, sőt maga mellé is állítja a nézőt. Az előadás elején még szurkolunk azért, hogy – az első jelenetbeli megjelenéséből következően – ne nemtelen ördög legyen, hanem a rendező vállalja fel, indokolja meg, miért döntött úgy, nővel játszatja el az egyébként férfiszerepet – ami egyébként az előadás egészét tekintve rendkívül jó húzásnak bizonyult. Aztán örülünk annak, amikor ez megtörténik. Lucifer valódi nő lesz, a nőiség minden jó és rossz sajátosságával együtt. Csábító lesz, a végzet asszonya, ami mindezek után nem meglepő, a figura ilyen kontextusban is él a darabban, azaz lehet, hogy egy ideig így él a legjobban. Csakhogy esendő is lesz. És ez az, ami miatt a néző neki kezd szurkolni, Éva ellenében. Illetve azért, hogy beteljesedjen az az elsősorban a testiség szintjén megvalósulni kívánó szerelem, ami egyébként sajnos nagyon észrevehetően egy gyenge filmes kliséből építkezik. Láttuk már sokszor, sokféleképpen a vásznon. Ott sem működött, itt sem működik igazán.

Copyright 2010 © Csaba

Mindettől függetlenül azonban pillanatok alatt kegyeinkbe fogadjuk Lucifert, azonosulunk vele, és ennek a nézőben megvalósuló belső folyamat lejátszódásának – erős, magával ragadó személyisége, felfokozott érzelmi állapota mellett – valószínűleg erős komponense az, hogy Éva nőisége, bár a maga módján szintén erőteljes, ám éppen az ellentéte Luciferének. Talán tiszta, talán kevésbé bűnös, de szürke – nem csak a kosztümje miatt –, és ezzel belesüpped a tömegbe, egy lesz a többi közül, olyasvalaki, aki gyengesége, bizonytalansága miatt kívül marad az igazi érzelmek megélhetőségének még a lehetőségén is. Éva szürkése valószínűleg sokkal inkább a rendezői koncepcióból, mintsem az őt megformáló Ferenc Ágota színészi alakításából fakad, de ez mit sem változtat a tényeken. De ezt a dolgot még el is fogadhatnánk, mondván, hogy az Újvidéki Színház előadásában Luciferé a központi szerep, a rendező másra helyezte a hangsúlyt. Azt azonban nehéz megemésztetni, hogy a történet főhőse, Ádám miért nem karakteresebb, életrevalóbb figura. Hiányzik belőle a nagy dolgok véghezviteléhez nélkülözhetetlen energia, a tenni akarás, és ami a legfájóbb, az igazán mély érzelmek is. Pedig ez a figura igazán nagy felületet kínálhatott volna alakítójának, Balázs Áronnak arra, hogy bemutassa azokat az érzelmi mélységeket, az állapotváltozásokat, amelyek egyébként nyilvánvalóan megvannak benne, hiszen más alakításaiban már láthattuk ennek bizonyítékát.

A kar – amelynek tagjai Ábrahám Irén, Banka Lívია, Crnkovity Gabriella, Figura Terézia, Hajdú Tamás a. h., Jankovics Andrea, Kokrehel Júlia, Kőrösi István, Német Attila, Pongó Gábor, Sirmer Zoltán és Varga Tamás – alapvetően összehangoltan, jól működik, bár egyes tagjai erősebb színpadi jelenlétük miatt jobban magukra vonják a figyelmet, ez nem zavaró, hiszen mindez nem tudatosan történik, a mellékszereplők nem akarnak főszereplőkké válni, tudják és teszik a dolgukat, igazi csapatként, jelen esetben karként, olykor pedig élő díszletelemként működve.

Az előadás díszlete első ránézésre nagyon egyszerű. Falak, keretekben. Már az első percekben sejteni lehet, hogy valamiféle célt szolgálnak majd. Így is van: vetítenek rájuk. Van, amikor olyan dolgokat, amik beleillenek az előadásba, és van, amikor olyanokat, amik egyáltalán nem. A vetített képek kissé kaotikussá teszik a produkciót, igaz, sok esetben a szabad asszociációk rendszerének beindításához szükséges képek ezek – szerencsés választásként, de esetenként megmaradnak az erőltetett poéngyártás szintjén, amitől helyenként öncélúvá válnak – szerencsétlen választásként. A vetített képek alapötlete kiváló, az azonban lényeges problémát jelent, hogy színházainkban a technikai feltételek még nem megfelelőek ahhoz, hogy ennyire hangsúlyos szerepet kapjanak egy-egy produkcióban, éppen

ezért bizonyos pillanatokban legalább annyit elvesznek a jelenetek összetett hatásmechanizmusának erejéből, illetve azok élvezeti értékéből, mint amennyit hozzátesznek.

Fontos eleme *Az ember tragédiájának* a zene is, ami – Marko Grubić munkáját dicsérve – kiválóan illeszkedik az előadásba, hol biztos alapként szolgálva a jelenetekhez, hol azok továbbgondolását szolgálva, rendkívül széles asszociációs síkon való gondolkodást indítva el a nézőben. Egyetlen kivétel talán az illeszkedés szempontjából a Lucifer popikonként való megjelenésekor elhangzó dal, amely bár érthető, hogy mit szeretne kifejezni vele a rendező, mégis megreked a poén szintjén, és mint ilyen, bár hatásos, nem túl eredeti.

Kétségkívül vannak az előadásnak rendkívül szép pillanatai: egyik ilyen például az indítókép, Ádám készülődése az öngyilkosságra az előadás legelején – amely Lucifer játszadozása miatt veszít ugyan komolyságából, de még így is rendkívül erőteljes hatással bír –, vagy ugyanennek a motívumnak a visszatérése akkor, amikor már bejárta hosszú képzeletbeli vagy valós utazását a történelemben. Az árnyjátékos eszközökkel operáló jelenetek is különleges hangulatelemekkel gazdagítják az előadást, akár csak azok, amelyekben a kar tagjai metaforikus díszletelemként jelennek meg a színpadon – kár, hogy ezekből nem láthatunk többet. Súlyuk miatt mindenképpen ki kell emelni az anyagi javak, illetve a modern kor vívmányainak térhódítását, azok pozitív és negatív hatásait bemutató jeleneteket, igaz, ez utóbbihoz hasonló elemekkel már találkoztunk az Újvidéki Színház deszkáin – talán éppen emiatt nem bontották ki igazán a jelenetet az alkotók, pedig lehet, hogy érdemes lett volna még továbbvinni ezt a szálát, hiszen ebben a kontextusban (is) sok többletfunkciója lehetett volna – ha már a mai ember perspektívájából szemléljük *Az ember tragédiáját*.

Összességében tehát igen nehéz egyértelműen megítélni az Újvidéki Színház új előadását, hiszen mivel rendkívül összetett produkcióról van szó, többsíkú értelmezési lehetőséget kínál a néző számára, ami miatt a vállalkozó kedvűeknek talán érdemes többször is megtekinteni, esetleg újraolvasva az alapjául szolgáló művet, összevetni azzal, rávilágítva azon elemeinek jelentőségteljes voltára, amelyeket elvett, és amelyeket hozzátett az előadás. Az összevetés eredményeitől függetlenül talán joggal reménykedhetünk abban, hogy ez az előadás is megtalálja majd a közönségét, hiszen ez rendkívül fontos lenne, különösen a jelenlegi küzdelmes időszakban. A konklúzió talán annyi: színház, küzdj és bízza bízál!